

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2013 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2013

1

Vilnius 2014

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2013

1

Vilnius 2014

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

VLADAS SIRUTAVIČIUS

**DOKUMENTAS APIE LKP(b) KADRŲ POLITIKĄ 1942–1943 METAIS:
EUGENIJAUŠ MEŠKAUSKO ATASKAITA LKP(b) CK SEKRETORIUI
ANTANUI SNIEČKUI**

Eugenijus Meškauskas (1909–1997), evakuacijoje laikraščio „Tarybų Lietuva“ bendradarbis, 1942 m. gruodžio pabaigoje buvo komandiruotas į Omsko ir Novosibirsko sritis. Komandiruotės tikslas – surasti lietuvių, merginų ir vaikinių, norinčių studijuoti teisėsaugininkų kursuose. Apskritai, LKP vadovybė rūpintis kadru rengimu „atkurto“ sovietinės Lietuvos struktūroms pradėjo jau 1942 m. pavasarį. Pirmieji kursai „partiniams darbuotojams“ suorganizuoti tų pačių metų vasarą Jaroslavlio srityje¹. Trijų mėnesių kursai prokuratūros ir teismų darbuotojams turėjo būti surengti Čkalovo mieste (dabar Orenburgas).

Publikuojamas dokumentas įdomus keliais aspektais. Pirmiausia tuo, kad jo autorius – garsus filosofas, marksistas, žinomas kultūros veikėjas, pedagogas. Lietuviškai filosofinei bendruomenei jo filosofiniai darbai yra puikiai žinomi ir vertinami. Mažiau žinoma E. Meškausko visuomeninė politinė veikla.

Į istorikų akiratį filosofas nedažnai patekdavo². Išlikę archyviniai šaltiniai leistų teigti, jog E. Meškausko mąstyme ir veikloje gana stipriai reiškėsi nacionaliniai aspektai, tautinio komunizmo nuostatos. Tai pirmiausia pasakytina apie laikotarpį, kuris istoriografijoje vadinamas destalinizacija. 1956 m. pavasarį, svarstant Lietuvos TSR istorijos

¹ *Lietuvos Komunistų Partijos istorijos apybraiža 1940–1959 m.*, t. 3, Vilnius, 1985, p. 182; LKP (b) CK biuro posėdžio, įvykusio 1942 03 03, protokolas nr. 3, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. 1771, ap. 5, b. 3, l. 1.

² Žr. A. Švedas, *Matricos nelaisvėje. Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius, 2009, p. 103–106.

vadovėlio rankraštį, E. Meškauskas (tuo metu Vilniaus universiteto Marksizmo-leninizmo katedros vedėjas) taip vertino kai kurias jo nuostatas: „Supaprastintas vadovėlyje ir lietuvių nacijos susiformavimas vos ne konkrečiais XIX a. antrosios pusės metais. Tuo tarpu tai ilgo laikotarpio rezultatas. Be reikalo mūsų istorikai XIX a. antroje pusėje mato du skirtingus judėjimus – nacionalinį ir socialinį. Iš tikrųjų buvo vienas judėjimas. Nacionalinis judėjimas yra ir socialinis judėjimas. Nacionalinis judėjimas yra socialinio judėjimo forma.“ Kritiškai pasisakė ir dėl Didžiojo Vilniaus seimo vertinimo: „Vilniaus seimo vertinime taip pat neišvengiame schematizmo. Juk Vilniaus seime buvo iškeltas Lietuvos autonomijos demokratinėje Rusijos valstybėje reikalavimas. Argi tai reakcinis reikalavimas? Tik neigiamai vertindami Vilniaus seimą, mes į juodašimčių lagerį nustumiame visą 1905 metų smulkiąją buržuaziją, kas aiškiai neteisinga“³. Išsakytos mintys akivaizdžiai prieštaravo nusistovėjusiam ortodoksiam, klasiniam požiūriui į lietuvių tautos istoriją.

Sprendžiant iš ataskaitos, E. Meškauskas buvo atidus ir gilus stebėtojas, ne tik taikliai fiksuojantis lietuvių, įvairiais keliais atsidūrusių Sibire, gyvenimo kasdienybę, bet, kas įdomu, jų tautinės identifikacijos ypatybes – prisirišimą prie gimtosios kalbos, papročių.

Ataskaita įdomi ir dar vienu aspektu. Formaliai kandidatai į kursus turėjo būti parenkami iš „evakuotų Lietuvos TSR piliečių“ ir tarybų valdžios „aktyvistų“, t. y. pirmiausia partijos narių, komjaunuolių⁴. Tačiau praktikoje „kursantų“ tekdavo ieškoti ir tarp kitokios kategorijos asmenų. Tai ir liudija E. Meškausko komandiruotės ataskaita. Svarbi ir dar viena aplinkybė – reikšmingas kursantų parinkimo kriterijus buvo jų tautybė. Lietuviškus kadrus dėl jų trūkumo stengtasi preferuoti. Suprantama, tokia nuostata oficialiuose partiniuose dokumentuose nebuvo fiksuojama, tačiau neoficialiuose susirašinėjimuose ji aptinkama. LKP(b) CK kadru skyriaus vedėjo pavaduotojas Chaimas Aizenas laiške Liaudies komisarų tarybos įgaliotinei Jaroslavlio srityje Dveirai Berzakaitei pastebėjęs, jog visos jos pasiūlytos kandidatūros kursams netinkamos, taip aiškino kursantų parinkimo principus: „Tiesa, galbūt galėtų būti tam tikros nuolaidos, jei jie [kandidatai] būtų lietuviai, o ne žydai ir rusaitės. Manau, kad labai gerai supranti, kokią reikšmę pas mus turės tautinis klausimas. Dabar gi padėtis tokia, kad kaip tik lietuviškų kadru didžiausias trūkumas ir ruošiant naujus kadrus reikia tai turėti omenyje.“⁵

³ Lietuvos istorijos nušvietimo klausimai Tarybų Lietuvos istorikų raštuose. Pasitarimo protokolas, 1956 05 16, *LYA*, f. 17635, ap. 1, b. 295, l. 290–291.

⁴ LKP (b) CK biuro posėdžio, įvykusio 1943 06 22, protokolas nr. 8, ten pat, f. 1771, ap. 6, b. 15, l. 5; LKP(b) CK kadru skyriaus vedėjo pavaduotojo Ch. Aizeno pažyma „VKP (b) CK kadru valdybos viršininko pavaduotojui Kiseliiovui“, b. d. [1943], ten pat, b. 78, l. 1.

⁵ D. Berzakaitės laiškas Ch. Aizenui, 1943 08 01 ir Ch. Aizeno atsakymas D. Berzakaitei, 1943 08 20, ten pat, l. 113, 115.

E. Meškausko kelionė nebuvo rezultatyvi – kadru teisėsaugininkų kursams Novosibirsko srities lietuviškuose kaimuose jis nerado. Vieni netiko dėl menko išsilavinimo, kiti dėl politinių motyvų, tretį patys nenorėjo krimsti kursanto duonos.

Kursus Čkalove ketinta pradėti vasario mėn., tačiau dėl įvairių priežasčių jų pradžia vėlavo. Matyt, pirmiausia todėl, kad trūko kursantų. Kovo pabaigoje kursuose studijavo tik 26 asmenys vietoj planuotų 50. Pagal tautybę: 17 lietuvių, 6 žydai ir 3 rusai. Balandžio mėn. į kursus atvyko dar septyni asmenys (šeši lietuviai ir vienas ukrainietis). Birželio mėn. kursuose jau mokėsi 36 kursantai, paskyrimus gavo 32⁶. Pagal mokymo planą kursantai turėjo išklausti dvylika kursų. Papildomai nutarta pridėti dar vieną – lietuvių kalbą. Anot kursų viršininko Bodeko, ne visi kursantai mokėjo gerai rašyti lietuviškai. Problemų būta ir su rusų kalbos mokėjimu (ji taip pat buvo įtraukta į mokymo programą).

Pabaigoje iš visų dėstomų kursų laikyti egzaminai. (Beje, sprendžiant iš kursantų asmenų lapų, net septyni neišlaikė VKP (b) istorijos egzaminą.) Gyvenimo sąlygos Čkalove taip pat buvo nelengvos. Kursų vadovybė skundėsi „karšto maisto“ kokybe („visiškai nepatenkinama“), jog elektra bendrabutyje tiekiamą su pertrūkiais, o septyni kursantai neturi „normalių“ odinių batų, todėl „pavasari negalėjo išeiti į lauką“... Apskritai, sprendžiant iš kursantų autobiografijų, tai buvo žmonės, kuriems 1940–1941 m. įvykiai sudarė prielaidas palypėti socialinės karjeros laiptais. Viena kursų lankytoja, keliolika metų išdirbusi darbininke „intendantūros dirbtuvėse“, „mačiusi visas fašistų niekšybes, daromas darbininkams“, sugebėjusi baigti aštuonias gimnazijos klases, autobiografijoje rašė: „Tarybų valdžia davė man galimumą baigti juridinius kursus [1940–1941 m.], po kurių buvau paskirta prokuroro padėjėja Utenoje.“

E. Meškausko ataskaita rašyta ranka, lietuviškai. Kai kur tekstas sunkiai arba visiškai neįskaitomas. Dokumentas saugomas Lietuvos ypatingajame archyve: f. 1771, ap. 6, b. 79, l. 13–14v.

slaptai

LKP (b) CK sekretoriui
Drg. A. Sniečkui

Eug. Meškausko Kelionės apyskaita⁷

1942 m. gruodžio 25 d. Tamstos pavestas išvykau į Omsko ir Novosibirsko sritis juridiniams kursams kadru tarp vietos lietuvių parinkimo reikalui.

⁶ Kursų vedėjo Bodeko pažyma LKP (b) CK sekretoriui A. Sniečkui ir LKT pirmininkui M. Gedvilui (rusiškai), 1943 03 25, ten pat, b. 79, l. 65–68; Bodeko raštas A. Sniečkui ir M. Gedvilui, 1943 05 10, ten pat, b. 80, l. 10–11; Bodeko raštas A. Sniečkui ir M. Gedvilui, 1943 06 29, ten pat, l. 17–17v.

⁷ Pirmo lapo kairėje pusėje raudonu pieštuku užrašyta „Drg. Sniečkus supažindintas. 4/II-43“.

Į Omską atvykau gruodžio 29 d. Iš drg. Pušinio tuoju pat sužinojau, kad jis, *be penkių Omsko mieste dirbančių vietos lietuvių daugiau vietos lietuvių nepažįsta, neturi jokių adresų ar pavardžių*.⁸ Jis <...> paaiškino, kad daugiausia lietuvių gyvena Novosibirsko srities Vengerovo rajone (ten yra trys lietuviški kaimai ir nemažai gyvena mišriuose kaimuose.) Taip pat esą lietuvių, bet jau ne kompaktiniais vienetais, dar dviejuose Novosibirsko srities rajonuose (kaip vėliau paaiškėjo Kištovnio ir Tarasovo). Esą lietuvių ir Omsko srityje, bet jų gyvenamas vietas pasiekti žiemos su dabartinėmis susisiekimo sąlygomis sunku.

Pats drg. Pušinis, kilus reikalui surasti mergaičių lietuviškiems tautiniams Raudonosios Armijos daliniams, pavedė vietinėms organizacijoms atrinkti 18–20 m. amžiaus karinei tarnybai tinkančias lietuvaites. *Vietinės organizacijos tokių mergaičių visuose minėtuose rajonuose suradusios 51*.⁹ Mergaitės į lietuviškus tautinius dalinius siunčiamos nebuvo ir apie jas drg. Pušinis jokių žinių neturėjo.

Esant tokioms aplinkybėms, aš nusprendžiau nuvykti į Vengerovo rajoną (Novosibirsko sr.) ir vietoje susipažinti su padėtimi, ten pat vietoje parenkant kursams kandidatus.

Į Vengerovo miestelį atvykau š. m. sausio 2 d. ir pirmiausia nuvykau į partijos raikomą, pas kadru reikalams sekretorių drg. Manochiną. Jis, pasirodė, naujai paskirtas ir apie vietos lietuvius <...> man negalėjo pasakyti. Tik truputį perdėtai pareiškė, kad partijoje lietuvių nesą nė vieno. Čia pat telefonu jis pavedė komjaunimo sekretoriui atrinkti ir duoti man sąrašą visų lietuvių komjaunuolių, [kurie] galėtų tikti juridiniams kursams. Vėliau, išėjęs iš kabineto ir <...> pasikalbėjęs, drg. Manochinas mane perspėjo, kad tarp vietos lietuvių esą areštuotų, kad man, prieš išvykstant į kaimus, reikėtų <...> rajono VRLK skyrių ir kad to nepadaręs aš galėčiau turėti nemalonumų. Čia pat paskambino skyriaus viršininko pavaduotojui (viršininkas buvo <...>), kad mane tuoju priimtų.

Vietos VRLK skyriuje viršininko pavaduotojui ir operatyviniam įgaliotiniui aš paaiškinau reikalą, kuriuo atvykau į Vengerovo rajoną, prašydamas tam reikalui padėti. Iš jų sužinojau, kad tikrai tarp lietuvių yra daug areštuotų, neskaitant nubuožintųjų (vėliau paaiškėjo, kad visi areštai įvykdyti vienu laiku – 1937 metais). Susitarėm, kad grįžęs iš kaimų aš vėl užėsiu į skyrių su pareiškusių norą vykti į kursus sąrašu, kad jie galėtų nurodyti, kurie netinka VRLK požiūriu.

Komjaunimo raikome paaiškėjo, kad 1942 m. sausio 1 d. Vengerovo rajone buvo 36 komjaunuoliai lietuviai. Tikrinant apskaitos korteles rasta 14, kurių daugumas yra mažesnio kaip 4–5 metų išsilavinimo. Dėl likusių raikomo sekretorius nurodė, kad jie greičiausiai 25-ą paimti kariuomenėn, dalis išvykę dirbti į gynybinius fabrikus ir t.t.

Su gauta medžiaga išvykau į lietuvių gyvenamus kaimus sausio 3 d.

⁸ Dalis sakinio pabraukta raudonu pieštuku.

⁹ Sakinys pabrauktas raudonu pieštuku.

Viso aplankiau 10 gyvenamųjų vietovių tokia tvarka:

1) Čargorų km. (Чаргоры). Kaimas latviškas (tiksliau latgalietiškas). Lietuvių gyvena kelios šeimos, visos paliestos 1937 m. areštų. Jaunuolių nėra, nėra nė vienos svarstytinos kandidatūros.

2) Menšikovo MTS. Čia dirba pora lietuvių jaunuolių. Politinio skyriaus viršininko tvirtinimu, nė vienas kursams netinka (tuo motyvu jis atsisakė juos pas mane iš darbo iškviešti).

3) Baisogalos km. (дер. Байсоголово), Menšikovo s/s. Kaimas lietuviškas. Gyvena 24 šeimos. Tarp savęs visi kalba lietuviškai su nedidele rusiškų žodžių priemaiša. Lietuviškai skaityti ir rašyti retas kuris temoka ir tai iš senesnės kartos žmonių. Anksčiau buvusi gretimam Šeduvos kaime lietuviška mokykla, bet 1937 m. areštai palietė mokytoją (kažkokį Jurevičių) ir dabar visi mokosi rusiškoje mokykloje. Kolchozo pirmininkas lietuvis nepartinis drg. Mykolas Syrusas (LKP(b) CK tarnautojo drg. St. Syruso brolis), dėl savo pareigų turįs k[a]rines prievolės atidėjimą. Į kursus užsirašė dvi mergaitės. Jaunimo yra ir daugiau, bet daugumas labai menkai išlavinti. Nėra nė vieno partiečio ar komjaunuolio. Materialiniu požiūriu šio kaimo lietuviai, palyginti, gyvena geriau, kaip kitų aplinkinių kolchozų gyventojai. Tačiau tas materialinis pranašumas išplaukia iš gero individualaus sektoriaus išnaudojimo (daugelis laiko po dvi karves, kiaules, gerai apdirba savo daržus, sodina daug bulvių). Kolchozinis sektorius apleistas, tvarkos nedaug, kolchozas kaip toks galima priskirti prie atsilikusių. Lietuviai apsigyvenę čia senai, daugiausia 19 amž. antroje pusėje. Prisimenančių Lietuvą beveik nėra, daugumas gimę Sibire. Daugumas atvykę į Sibirą savo noru, ieškodami žemės. Ėsą ir po 1863 m. su[k]ilimo atitremtųjų šeimų paliukuonių, tačiau konkrečiai nustatyti, kas yra [k]ilę iš tokių šeimų, man nepavyko. Lietuva domimasi vidutiniai, [k]ažkas paskleidęs gandus, kad juos visus veši į Lietuvą. Atrodo, kad tokiai „perspektyvai“ yra ir palankumo. Daugumas mobilizuotųjų vyrų yra patekę į lietuviškus tautinius Raud. Armijos dalinius. Ta aplinkybe jų šeimos, su kuriomis teko pasikalbėti, yra patenkintos. Su mobilizuotaisiais susirašinėja dažniausiai lietuviškai, tik rusiškais raidėmis. Šiaip, kaimo lietuviai gana tvirtai laikosi savo kalbos ir papročių (net ir atsilikusių – laidotuvės su giesmėmis iš „kantičkų“), mišrios vedybos labai retas įvykis ir todėl daugumas yra susirišę giminystės ryšiais. Maži vaikai vien lietuviškai temoka, bet paaugliai, dėl mokyklos įtakos, dažnai tarp savęs rusiškai kalbasi. Būdinga, kad evakuotų leningradiečių maži vaikai daugelis jau yra spėję lietuviškai išmokti. Patys gyventojai retai kada save lietuviais tevadina, dažniausiai sakosi esą „paliokai“, atvykę iš „Polšos“.

4) Šeduvos km. (дер. Шадово), Menšikovo s/s. Kaimas taip pat lietuviškas, apie 50 kiemų. Yra kelios lenkų ir latvių šeimos, bet jaunosios kartos žymesnė dalis yra sulietuvinėjusi, savosios kalbos jau nebemoka. Kaimas nuo Baisogalos tik vienas kilometras, visos sąlygos ir padėtis tokia pat kaip ir Baisogaloj. Iš Lietuvos čia atvykę maždaug tuo

pačiu laiku. Kolchozo pirmininkas lietuvis partijos kandidatas drg. Petras Gliebus. Į kursų užsirašė jis ir dar keturios jo parekomenduotos mergaitės, jų tarpe ir vienintelė kaimo komjaunuolė drg. Gudaitytė. Likusis jaunimas visai panašus į Baisogalos.

5) Ustizeso km. (село Усть-Изес). Kaimas rusiškas. Lietuvių tik kelios šeimos. LTSR kadrams kandidatų nėra.

6) Urėzo km. (село Урез). Iš lietuvių yra tik viena seno partiečio sviesto fabriko direktoriaus drg. A. Sviatiko šeima. Į kursų abejojo užsirašyti jo duktė komjaunuolė, bet dar norėjo pasitarti su tėvu, kuris buvo išvykęs.

7) Urėzo MTS. Dirba kelios lietuvaitės. Į kursų užsirašė 3 komjaunuolės, kurių tačiau dvi iš represuotųjų šeimų.

8) Riamovos sovchozas No. 292. Sovchoze gyvena ir dirba kelios lietuviškos šeimos. Sovchozo politinis skyrius rekomendavo tris komjaunuoles kaip labai geras mergaites. Į kursų užsirašė tik viena. Kitos dvi atsisakė. Viena dėl šeimos padėties (išlaiko senus tėvus), kita be motyvų.

9) Riamovos km. (село Рямово). Kaime virš 50 kiemų, kurių arti 40 lietuviški. Kolchozo pirmininkas, rusas, man nieko nerado rekomenduoti. Tiesa, jis ir pats neseniai čia atvyko pakeisti „apsiskandalinusių“ kolchozo pirmininką lietuvi. Kaime yra viena komjaunuolė, ta pati iš represuoto asmens šeimos. Į kursų savo iniciatyva užsirašė viena mergaitė, apie kurią nepavyko gauti konkretesnio atsiliepimo. Ją atvedė sakytoji komjaunuolė. Šio kaimo lietuviai, taip pat atvykę čia dėl žemės trūkumo Lietuvoj. Daugumas atvykę žymiai vėliau kaip¹⁰ į Šeduvą ar Baisogalą. Šis kaimas visais atžvilgiais atrodo dar labiau atsilikęs. Lietuviškos m[o]kyklos nėra ir, berods, nebuvo. Lietuviškumo požiūriu padėtis panaši [i] padėti Baisogaloj ir Šeduvoj.

10) Uslaminos sovchozas No. 161. Čia dirba kelios lietuviškos šeimos, bet sovchozo politinis skyrius nerado nė vieno rekomenduotino. Partiečių ir komjaunuolių nėra nė vieno.

Tame pat Vengerovo rajone yra ir daugiau lietuviškų šeimų, bet jos išmėtytos po kelias rusiškuose kaimuose, daugelis yra nutautėję ir man, skaitantis su laiku, nebuvo prasmės padaryti dar virš 150 km. jiems medžioti. Kaip pasakoja baisogaliečiai, kituose dviejuose NovoSibirsko srities rajonuose – gretimuose su Vengerovo rajonu – lietuviai gyvena mažomis grupėmis nelietuviškuose kaimuose ir ten važiuoti¹¹ nebuvo prasmės.

Grįžęs į Vengerovą vėl užėjau į VRLK skyrių, bet asmuo, pažįstas lietuviškąjį elementą, buvo išvykęs komandiruotėn ir nebuvo mano sąrašo kam peržiūrėti. Sąrašą palikau pas partijos raikomo pirmąjį sekretorių drg. Silionoką, kuris prižadėjo greitai kandidatus

¹⁰ Įrašytas žodis „atvykusieji“.

¹¹ Įrašytas žodis „taip pat“.

pa[ti]krinti ir pasiūsti Tamstai savo nuomonę apie užsirašiusius kandidatus, suderinęs jį su VRLK skyriumi.

Visą surinktą apskaitinę medžiagą įteikiau drg. Aizenui.

Sausio 11 d. grįžau į Omską. Man išvykus¹², drg. Pušinis kalbėjosi su Omske gyvenančiomis ir dirbančiomis vietos įstaigose vietinėmis lietuvaitėmis, tačiau nė viena jų nepareikšusi noro vykti į kursus, nenorėdamos keisti savo šiaip taip sutvarkytos padėties į „neaiškią“ kursantės padėtį.

Ta pačia proga drg. Pušinis pasiūlė keletą kandidatų iš evakuotųjų tarpo, bet be apskaitinės medžiagos.

Laikydamas savo darbą baigtą, sausio 14 d. iš Omsko išvykau į Maskvą.

Suglaudžiant, tenka dar pasakyti, kad mano nupieštas vaizdas yra toli gražu nepilnas. Baisogaloj–Šeduvoj aš išbuvau 1 ½ dienos, Riamovoj – apie pusdienį, o kitose vietose dar trumpiau. Dėl sunkių susisiektimo sąlygų ir laiko stokos negalėjau geriau su žmonėmis susipažinti. Tokiam reikalui nebūtų perdaug ir viso mėnesio. Bendras įspūdis toks, kad iš tų lietuviškųjų kaimų kadrams medžiagos ne daugiau, kaip iš bet kurio Lietuvos užkampio kaimo. Kaip atrodo iš atsitiktinių pasikalbėjimų, politiškai šviečiamasis darbas tarp lietuvių buvęs apleistas. Baisogaloj teko girdėti, kad atvykstantieji iš rajono žmonės su pranešimais¹³ už kalbėjimąsi tarp savęs lietuviškai kartais ir pastabas padarydavę. Lietuviškos spaudos retas kuris yra matęs. Nenuostabu, kad save ir „paliokais“ vadina.

Be abejonės, apskritai kadrams medžiagos, nepaisant vyrų mobilizacijos, yra žymiai daugiau, negu man pavyko sumedžioti. Bet ta medžiaga gana žalia ir norint ją panaudoti, tektų gerokai su ja padirbėti ir susipažinti.

Parašas

[M]askva
1943 01 25

¹² Įrašyti žodžiai „į rajoną“.

¹³ Žodžiai „su pranešimais“ nukelti po „atvykstantieji“.